

יישוב של סכסוכי כבוד מגדריים בסרט הישראלי-פלסטיני "לא פה לא שם"

א. מבוא

מטרתו של מאמר קצר זה היא להציג סכסוכי הדרת-כבוד מגדריים ולבאר כיצד אפשר ליטול את עוקצם באמצעות הסטתם לשדה שיח ערכי אחר, המושתת על כבוד מחיה. המאמר הוא נדבך בפרויקט רב-שנים של ניתוח סוגי הכבוד השונים והשלכותיהם החברתיות והתרבותיות, בעיקר על יחסי מגדר.

הדרת-כבוד, honor, היא ערך המשמש הן להסדרה של מבנה חברתי והן לקביעת ערכו של כל פרט בתוך מבנה זה. חברות רבות ברחבי העולם התנהלו בעבר ומתנהלות גם כיום, במידה כזו או אחרת, על פי דפוסים הניזונים מערך יסוד זה. זהו ערך ותיק שהשקפת העולם הבנויה עליו מעניקה מענה פשוט וברור לבעיות חברתיות רבות; מכאן סוד כוחו וסיבת הישרדותו המתמשכת. בחברת הדרת-כבוד, ככל שאדם צובר לעצמו יותר הדרת-כבוד כך מעמדו גבוה יותר לעומת שאר חברי הקבוצה. ברבות הדורות הפך הגיון הדרת-הכבוד שגור כל כך, עד שאנשים רבים מתייחסים אליו כאל טבעי ואל ציווי כאינטואיטיביים. הוא נתפס כמעט שקוף ומובן מאליו, אך למעשה הדרת-הכבוד היא רעיון המבסס השקפת עולם וסדר חברתי שהם בעלי השלכות אידיאולוגיות בהקשרי חיים רבים. בין השאר, הדרת-הכבוד קשורה באופן עמוק לתפיסות של גבריות אסרטיבית ותחרותית. בעולם של הדרת-כבוד, ככל שאדם הוא יותר "גבר" כך הוא יותר הדור-כבוד, ולהפך. הדרת-הכבוד קשורה אפוא בפטריארכליות: מבנה חברתי של עליונות גברית שלטת ונחיתות נשית כנועה.

בעולם המושתת על ערך הדרת-הכבוד סכסוכים הם אמצעי הכרחי, נפוץ ושכיח לקניית הדרת-כבוד, להגנה עליה, לקריאת תיגר על הדרת-כבודו של הזולת ולהסדרת טענות מתנגשות לעליונות ומעמד חברתי. סכסוכי הדרת-

כבוד מתגלעים בדרך כלל בין עמיתים, כלומר בין גברים שמצויים באותו רובד מעמדי ומתחרים ביניהם על הדרת-כבוד ומעמד.

סוג נפוץ נוסף של סכסוכי הדרת-כבוד שייך ליחסים בין גברים לבין הנשים המשפיעות על הדרת-כבודם. בחברת הדרת-כבוד פטריארכלית, לכל גבר מיוחסות כמה נשים (אם, אחות, רעיה, בת) המשפיעות על הדרת-כבודו: התנהגותן עלולה להכתים אותה ולפגוע במעמדו החברתי. סכסוכי הדרת-כבוד מגדריים מתגלעים כאשר אישה מתנהגת באופן המאיים לפגוע בהדרת-כבוד גברית, והגבר נחלץ למשמע אותה ולהגן על הדרת-כבודו. בתוך תרבות הדרת-כבוד פטריארכלית, האישה נדרשת להיכנע למשמע כזה ולקבל את תכתיבי הדרת-הכבוד.

לצד הדרת-הכבוד יש ערכי יסוד אחרים המבנים, כל אחד, השקפת עולם וסדר חברתי אחרים. הכבוד הסגולי, dignity, וכבוד המחיה, respect, מצמיחים יחדיו תפיסת עולם וסדר חברתי שונים מאוד מאלה של עולם הדרת-הכבוד. הכבוד הסגולי קובע ערך אחיד, מלא ומוחלט לכל אדם, גבר או אישה, השייכים למשפחה האנושית. כבוד המחיה מכיר בערך הייחודי שכל פרט בונה לעצמו באמצעות מימוש עצמי בהתאם לנטיותיו, רצונותיו ובחירותיו.

רשימה קצרה זו עוסקת בסכסוכי הדרת-כבוד שמקורם מגדרי ובדרכי התמודדות עימם. הטענה המוצגת היא שסכסוכי הדרת-כבוד מגדריים, כלומר כאלה המתגלעים בין גברים ונשים בחברת הדרת-כבוד פטריארכלית, ניתנים ליישוב באמצעות חריגה מהשקפת העולם המבוססת על הדרת-כבוד ופעולה מתוך השקפת עולם אלטרנטיבית, כזו המושתתת על כבוד סגולי וכבוד מחיה. כאשר נשים נוקטות מהלכים כאלה הן משחררות את עצמן מתכתיבי הדרת-הכבוד של החברה, וכך פועלות לשינויה.

כדי להציג סכסוכי הדרת-כבוד מגדריים ואופנים של יישובם מתוך השקפת עולם של כבוד סגולי וכבוד מחיה יכולתי להסתמך על סיפורים מן החיים: ראיונות אישיים, דיווחים תקשורתיים או תרחישים היפותטיים. במקום זאת בחרתי להשתמש בסיפורים בדיוניים מתוך סרטה הישראלי-פלסטיני של מייסלון חמוד **לא פה לא שם** (2016).¹ בהציגו שלוש נשים פלסטיניות ישראליות שמסיטות סכסוכי הדרת-כבוד מגדריים לשיח המושתת בעיקר על כבוד מחיה, הסרט משרטט שלוש דרכים לביצוע הסטה ערכית כזו. כל אחת מן

¹ סרטה של חמוד זכה בשורה של פרסים: בפסטיבל הסרטים הבינלאומי של טורונטו, בפסטיבל הסרטים של סן סבסטיאן, בפסטיבל הסרטים הבינלאומי חיפה ובשני פרסי אופיר – לשחקנית הטובה ביותר ולשחקנית המשנה הטובה ביותר.

הדמויות מדגימה דרך נשית נבדלת של סירוב לקבל את תכתיבי הדרת-הכבוד ושל יישוב הסכסוך מתוך תפיסה של כבוד מחיה. הסרט מציג אפוא נשים הפועלות לשינוי פרדיגמטי של הבסיס הערכי שעליו מושתת השיח של קבוצת ההתייחסות שלהן.

המאמר אינו עוסק בשפתו הקולנועית של הסרט. עלילת הסרט ודמויותיו משמשות כדי להדגים סכסוכי הדרת-כבוד מגדריים ואופני יישוב של סכסוכים כאלה מתוך עולם של כבוד סגולי וכבוד מחיה. כשם שאיננו מחקר קולנועי, המאמר גם אינו מתיימר להציג או לנתח את החברה הפלסטינית בישראל, או להשוותה לחברה הישראלית היהודית. בחירת עלילת הסרט כ-case study מאפשרת להציג את הנושא התיאורטי של המאמר תוך התייחסות ליצירת אמנות, ובתוך כך להציע לה ניתוח פרשני.

אפתח, בחלק ב של המאמר, בהצגה קצרה של הדרת-הכבוד, הכבוד הסגולי וכבוד המחיה. לאחר מכן אציג בחלק ג את עלילת הסרט **לא פה לא שם**. ניתוח הסרט בחלק ד מתמקד בסכסוכי הדרת-הכבוד שהגברים בסרט יוזמים, ובחלק ה בשלושת אופני ההתמודדות עם הסכסוכים באמצעות הסטתם מעולם הדרת-הכבוד לעולם כבוד המחיה שמגלמות דמויות הנשים.

ב. סוגים של כבוד

במקומות אחרים הצגתי בפירוט רב את ההבחנה בין סוגים שונים של כבוד ובין המבנים החברתיים המושתתים עליהם.² טענתי שכל אחד מסוגי הכבוד הוא ערך ליבה יסודי, המשמש תשתית למבנה חברתי ייחודי. כל אחד מן המבנים החברתיים הללו מתנהל על פי היגיון, כלכלה ופסיכולוגיה הנגזרים מסוג הכבוד שבבסיסו. כל אחד מכיל נורמות ודפוסי פעולה, זכויות וחובות הנובעים מן הכבוד שבליבו, ואוכף אותם על חברי הקבוצה. בחברות מודרניות שלוש סוגי הכבוד, כמו גם הנורמות ודפוסי ההתנהגות הנגזרים מהם, מעורבבים לעיתים זה בזה, פעמים רבות ללא הבחן. עם זאת, רק היכרות עם סוגי הכבוד המובהקים ועם הטיפוסים האידיאליים של חברות שהם מבנים מאפשרת לאפיין חברות, להשוות ביניהן ולזהות בהן מגמות של שינוי.

² ראו למשל קמיר, 2004; 2005; 2007א; וכן ספרים ומאמרי המשך, גם בהתייחס לקולנוע, כמו Kamir 2006; 2016b.

1. הדרת-כבוד (honor)

הדרת-כבוד היא הערך המרכזי המכונן ומבנה סדר חברתי והיררכיה מעמדית בחברות שאנתרופולוגים וחוקרי תרבות כינו "shame societies".³ בחברות הדרת-כבוד, הדרת-כבודו של האדם - בעיני הסובבים אותו כמו גם בעיני עצמו - היא ערכו החברתי, והיא נמדדת ונקבעת בראש ובראשונה על פי מידת עמידתו בנורמות הדרת-כבוד ברורות ומוכרות לכול, המהוות "קוד כבוד" חברתי.⁴ עמידה בנורמות של הדרת-כבוד מעניקה סטטוס חברתי נכבד וזכות להערכה עצמית גבוהה ולהתנהלות תואמת בזירה החברתית. כישלון בעמידה בנורמות אלה גורר אחריו בושה והשפלה אישיות וחברתיות. כך, למשל, עמידה בדרישה החברתית לנאמנות ולאומץ מקנה הדרת-כבוד ומעמד; בגידה ופחדנות מקנות בושה. התנהגות "לא מכובדת" נתפסת כיוצרת כתם של בושה והשפלה על "שמו הטוב" של אדם, המגלם את הדרת-הכבוד. פגיעה ב"שם הטוב", כלומר בהדרת-הכבוד, קשה בעולם זה יותר מכול; מי שחיים במסגרתו ייזהרו מבושה, מהשפלה ומביזיון יותר מאשר ממוות.

הדרת-הכבוד ו"השם הטוב" חשובים כל כך, עד שאפילו מילה המטילה ספק בשם הטוב היא בעלת השלכות הרות גורל. רכילות, הטלת דופי באדם והוצאת "שם רע" הם נשק רב עוצמה, ואנשי הדרת-כבוד חרדים מפניהם ומגיבים עליהם בחריפות רבה. בחברות הדרת-כבוד, החשש מפני "מה יגידו" הוא קיומי וכבד משקל.

חברות הדרת-כבוד הן היררכיות ובנויות במבנה פירמידה. הדרת-הכבוד היא המפתח למיקום ולמוביליות; היא בבחינת משאב המאפשר לאדם להחזיק בעמדה חברתית, כמו גם לצבור לעצמו מעמד ולטפס במעלה הסולם החברתי המרובד. המשחק החברתי בין חבריה של חברת הדרת-כבוד הוא תחרות על טיפוס במעלה הסולם החברתי, והוא משחק מסוג "סכום אפס". לכן כל שחקן משחק, בכל מהלך, נגד כל שאר מי שנחשבים שחקנים. כשפלוני עולה בהיררכיה החברתית הוא עושה זאת על חשבון אלמוני, שבהכרח יורד. לכן כל הישג של פלוני עלול להיתפס כמשפיל את אלמוני.

³ ספרות אנתרופולוגית ענפה עוסקת בחברות הדרת-כבוד מסוימות (בעיקר ביוון, איטליה, ספרד, צפון אפריקה, הודו ודרום אמריקה) ובמיוחד כל אחת מהן. אחד מקובצי המאמרים הראשונים והמרכזיים ביותר בתחום זה הוא Peristiany, 1966.

⁴ חוקרי תרבות והיסטוריונים מסתמכים על דיונים פרטניים אלה, מציגים את המכנה המשותף להם ומסרטטים תמונה כללית יותר של חברת הדרת-כבוד באשר היא. אני נסמכת במיוחד על חוקר התרבות ויליאם מילר, ובייחוד על ספרו (Miller, 1993) *Humiliation*.

פגיעה בהדרת-הכבוד מחייבת את הנפגע לנקוט התנהגות הדרת-כבוד גמולית, שתמחה את כתם הבושה שהושת עליו ותגרע מהדרת-כבודו של הפוגע. על ההתנהגות הגמולית להיות פומבית ולהתנהל על פי נורמות מדוקדקות ולעיתים מעין טקסיות. נוסף על כך, הגיון הדרת-הכבוד מחייב שההתנהגות הגמולית תהיה חריפה וחמורה מן ההתנהגות שהולידה אותה. היגיון זה מסביר את ההסלמה הטבועה בכל "סכסוך הדרת-כבוד", ומוביל לדינמיקה המוכרת כ"נקמת דם" (feud).

סכסוכי הדרת-כבוד הם חלק בלתי נפרד ממבנה חברתי זה. כל מהלך שמביא לעלייתו של פלוני בסולם החברתי יכול להיתפס על ידי אלמוני כפוגע בהדרת-כבודו, ולהוליד סכסוך שהוא התמודדות על הדרת-כבוד ומעמד. כך גם כל אמירה של כל אדם הנוגעת בשמו הטוב של זולתו. סכסוכי הדרת-כבוד אינם נתפסים כפתולוגיה אלא ככלי חיוני לשם שמירה על הדרת-כבוד, צבירתה והתמודדות עליה.

בחברות הדרת-כבוד פטריארכליות מסורתיות כללי הדרת-הכבוד מחילים דרישות שונות ואף הפוכות על נשים ועל גברים. בכל חברת הדרת-כבוד פטריארכלית הדרת-הכבוד מובנית כנכס בעל איכות מגדרית ברורה. משחק הדרת-הכבוד מוגדר כמשחק גברי, וכלליו חלים על שחקניו הגברים בלבד. במשחק הזה מקומן של נשים ותפקידיהן, אף כשהם בעלי משמעויות הרות גורל, תמיד משניים, נגזרים מהדרת-כבודם של הגברים, השחקנים, וכפופים לה. לרוב האישה מסתופפת תחת כנפי הדרת-כבודו של הגבר שאליו היא נתפסת כשייכת (אביה או אחיה, ואחר כך בעלה). תפקידיה הם להגן על הדרת-כבודו של הגבר שלה, להבטיחה ולהאדירה, בעיקר באמצעות התנהגותה המינית.

כל חברת הדרת-כבוד מגדירה מעט אחרת מהי ההתנהגות המינית הנשית המבטיחה את הדרת-כבודו של הגבר ומהי ההתנהגות המסכנת אותה. אך ברוב החברות נשים נדרשות לציית לקוד המוגדר כ"צניעות", וגבר אחד יכול לפגוע בהדרת-כבודו של גבר אחר באמצעות אשתו של זה, אימו, בתו ואחותו, ובמיוחד באמצעות חשיפת מיניותה ומגע מיני איתה (כלומר "חילול צניעותה"). פגיעה בהדרת-כבודו של גבר באמצעות מיניותה של אישה החוסה תחת הדרת-כבודו נחשבת חמורה כל כך, עד שבמקומות רבים היא מחייבת תגובת גמול הכרוכה בשפיכת דם.

סכסוכי הדרת-כבוד מגדריים מתרחשים כאשר גבר חש שאישה המסתופפת תחת כנפי הדרת-כבודו מסכנת אותה בהתנהגות שעלולה להיתפס

על ידי הסביבה כבלתי צנועה. במצב כזה, גבר ימשמע את האישה במילים או בהגבלת חירותה (איסור לפגוש גברים אחרים, לצאת בערבים, ללכת לסרט או לצאת ללא מלווה, או אף כליאה בבית). בחברה מסורתית התנהגות גברית כזו נתפסת כמכובדת, ונשים מצופות להיכנע לתכתיביה. נשים המסרבות להיכנע ומחריפות את הסכסוך נתפסות כ"מורדות", והחברה מצדיקה צעדים עונשיים חמורים נגדן.

חברות הדרת-כבוד מסורתיות ממשיכות להתקיים בכל חלקי העולם. חברות מודרניות ממשיכות אף הן להכיל דפוסים של הדרת-כבוד, אף אם במתכונת מדוללת ולעיתים קרובות מוכחשת ובלתי מודעת. כך גם בישראל.⁵

2. כבוד סגולי (dignity) וכבוד מחיה (respect)

ערכי השוויון והחירות מלווים את העידן המודרני, מבטאים וממסגרים אותו מאז שחר עידן הנאורות. במחצית המאה העשרים, לאחר מלחמת העולם השנייה, התווסף עליהם ערך נוסף: כבוד האדם.⁶ ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם קובעת כי כל בני משפחת האדם שווים בכבוד האדם; מקביעה זו היא גוזרת את זכויות האדם הבסיסיות האוניברסליות שיש להגן עליהן. אני מציעה ש"כבוד האדם" מכיל, למעשה, שני ערכים נבדלים המשלימים זה את זה: כבוד סגולי וכבוד מחיה.

3. כבוד סגולי (dignity)

"הכבוד הסגולי" הוא ערכו הטבוע, המוחלט והאוניברסלי של מה שאנו מכנים "אנושי". זהו ערך בסיסי, מופשט וגנרי, שאנו מייחסים לכולנו, והוא מזהה אותנו כבני משפחה אחת. הוא אינו "שייך" אף לאחד מאיתנו; הוא משותף לכולנו במובן זה שהוא מתגלם, זהה ואחיד, בכל אחת ואחד מאיתנו, ומעניק לכולנו זכויות אדם בסיסיות.⁷

⁵ לדיון בדפוסים של הדרת-כבוד בחברה הישראלית היהודית הציונית ראו קמיר, 2007; לדיון בדפוסים הדרת-הכבוד של החברה הישראלית הפלסטינית ראו חסן, 1999.

⁶ לתיאור מפורט של ההתפתחות ההיסטורית שהובילה לאימוץ כבוד האדם כערך היסוד של העולם החדש ראו אריאלי, 2002; Glendon, 2001; Gudmundur and Eide, 1999.

⁷ אני מתייחסת ל"איכות" זו במישור האפיסטמולוגי בלבד ואינני מתייחסת למישור האונטולוגי; כלומר אינני מתייחסת לשאלה אם "באמת יש" איכות כלשהי המשותפת לכל בני האדם, אלא מניחה שזהו מושג, רעיון, שאפשר לקבל אותו ולבנות עליו בלי קשר לשאלת "עובדתיותו" או "אמיתותו". גישה זו

הכבוד הסגולי מהדהד את הציווי הקטגורי של קאנט: לעולם יש לנהוג בכל אדם גם כמטרה (תכלית) בפני עצמה, ולעולם אין לנהוג בשום אדם אך ורק כאמצעי להשגת מטרה (תכלית) שהיא חיצונית לו.⁸ מתוך עולם מושגים זה, הכבוד הסגולי הוא הערך של הסובייקט האנושי כתכלית שאינה אמצעי לשימוש של אחר. מכאן שהתייחסות לאדם המתעלמת מתכונת הסובייקט שלו, כלומר התייחסות אליו אך ורק כאמצעי למטרה שהיא חיצונית לו עצמו, כאילו היה חפץ, היא פגיעה בכבוד הסגולי והיא אסורה.

4. כבוד מחיה (respect)

לעומת הכבוד הסגולי, המתייחס למכנה המשותף הנתפס כמסתתר מתחת לשונות האינסופית בין כל הפרטים האנושיים, כבוד המחיה מתייחס דווקא לשונותו האינסופית של כל פרט.

אני מציעה להגדיר כ"כבוד מחיה" את הערך שאנו מייחסים למכלול תכונותיו הממומשות של כל פרט; לכלל הסגולות, הפשרים, היכולות, הנטיות והשאיפות שהוא או היא בחרו לזהות בעצמם, לטפח, להוציא מן הכוח אל הפועל, לממש ולפתח. כבוד המחיה הוא ערכו של המימוש האנושי הרבגוני המייחד כל פרט על פי בחירתו והגדרתו החופשיות.

בשונה מן הכבוד הסגולי, כבוד זה אינו מתייחס לרעיון של גרעין אנושי בסיסי המשותף לכל בני האדם אלא דווקא למכלול הקונקרטי המורכב של ייחוד ושוני חד-פעמיים המאפיינים כל אחת ואחד מאיתנו. בשונה מאשר הדרת-כבוד, כבוד המחיה אינו מבטא "קוד כבוד" חברתי קשיח, שהפרט צריך למדוד את עצמו ביחס אליו ולהתאמץ לעמוד בו. הוא אינו מכונן משחק תחרותי של סכום אפס ויריבות מובנית בין השחקנים.

כבוד המחיה משווה משמעות ערכית לבחירתו, למאמציו ולהצלחתו של כל אדם להתפתח, לגדול ולחיות את הפוטנציאל האנושי הייחודי שלו כפי שהוא מגדיר אותו, לפי עצמיותו האנושית ולפי המערכת הערכית שבתוכה הוא

אינה מצריכה גלישה למטפיזיקה מכל סוג שהוא, כמו "משפט טבע". היא גם אינה מחייבת אמונה ש"איכות אנושית" בהכרח עליונה לעומת איכות של יצורים חיים אחרים; היא פשוט שונה ממנה רעיונית.

⁸ ציווי זה נשען על הבחנה רעיונית קטגורית בין אובייקטים, חפצים, שנועדו לשמש אחרים זולת עצמם, ובין סובייקטים, לרבות בני אנוש, שהם תכליות העומדות בפני עצמן, מתוך עצמן, לשם עצמן. הציווי הקטגורי של קאנט אוסר לבלבל בין שני סוגי הקיום הללו ולהתייחס לסובייקטים אנושיים כאילו היו אובייקטים. סובייקטים זכאים ליחס ההולם את טבעם (כלומר את היותם "לא-אובייקטים"); הם זכאים ליחס המכיר בהיותם תכליות עצמאיות שלא נועדו לשימוש של אחר. הם זכאים להכרה בכבודם הסגולי (קאנט, 1980: 105).

בוחר לחיות; כלומר לפי השילוב המועדף בעיניו של אישיותו, תרבותו וחברתו. פיתוח כבוד מחייתו של פלוני אינו מאיים בשום צורה על אלמוני, שיכול לפתח את כבוד מחייתו שלו במקביל.

ההכרה בזכויות חברתיות ומשפטיות המושתתות על כבוד המחיה מבטאת קבלה עמוקה של הפלורליזם האנושי, על הצרכים השונים הנגזרים ממנו.

5. בין סוגי הכבוד השונים

מבנה חברתי המושתת אך ורק על הדרת-כבוד, ללא כל הכרה בכבוד סגולי או בכבוד מחיה, יכול בדרך כלל דפוס התנהגות שמתוך השקפות העולם האחרות ייחשבו פוגעניים ושליילים. כך, פרקיטקות מגדריות רבות המופעלות בחברות הדרת-כבוד כדי להבטיח "צניעות" נשית פוגעות בכבוד המחיה של נשים ולעיתים גם בכבודן הסגולי (למשל נישואי קטינות, הגבלת לימודי נשים, מניעת שירותן הצבאי או עיסוקיהן בתחומים מסוימים, הדרת נשים מן התחום הציבורי והרחקתן מעיני גברים ומניעת הפלות מלאכותיות). חברות מודרניות מכילות על פי רוב שילובים שונים של התפיסות הערכיות הללו, ומקיימות רב-שיח ואף עימותים בין השקפות העולם השונות בהקשרים מסוימים רבים. נשים וגברים בכל העולם עוסקים בניסיונות ליישב ולשלב בין תכתיביהן של תפיסות עולם שונות אלה, ובהתוויית הגבולות ביניהם. התמהילים המוצעים משתנים על פי המקום והזמן. נושא זה חורג מיריעתו של המאמר, אך יש לו הד בניתוח אופני ההתמודדות של דמויות הסרט **לא פה לא שם** עם סכסוכי הדרת-הכבוד בחלק ה.

ג. לא פה לא שם - תקציר העלילה

לילה, עורכת דין מנצרת (השחקנית מונה חווה), וסלמה, ברמנית לעת מצוא מתרשיחא (סאנא ג'מאליה), חולקות דירה בתל אביב. אורח חייהן חילוני לחלוטין ורווי בילויים, אלכוהול וסמים. הן חולקות אותו עם חברות צעירים פלסטינים שגם הם מממשים במלואם את החופש והפתחות שהעיר הגדולה מאפשרת. הצעירים הפלסטינים נודדים ממסיבה למסיבה, יוצאים להופעות, מתלבשים בחופשיות וחלקם מחצינים הומוסקסואליות. ברקע, החברה היהודית שבתוכה הם חיים מבהירה להם שהייתה מעדיפה שלא להבחין

בקימום.⁹ אך החיכוך עם החברה היהודית הוא בשולי הדברים; השמרנות המסורתית של החברה הפלסטינית היא שמטרידה את לילה וסלמה.

השמרנות המסורתית נדמית כמגולמת בדמותה של נור, סטודנטית למחשבים מאום אלפחם (שאדן קנבורה), שעוברת לגור זמנית בדירתן של לילה וסלמה, במקום בת דודתה שהתחתנה. נור, מוסלמית אדוקה, מכוסה מכף רגל עד ראש. היא לומדת במסירות לקראת מבחנים, שאחריהם בכוונתה להינשא לארוסה, לחזור לאום אלפחם וללמד בבית ספר. היא מנסה לסדר ולנקות את דירת הרווקות, ולקראת ביקוריו של הארוס היא מבשלת לו תבשילים ביתיים. לילה וסלמה חשדניות בנוגע לנור, אך היא מפתחת עימן יחסי שכנות טובה. כשלילה חוזרת הביתה מאוהבת היא מפתיעה את נור, המתמכרת לריקוד משוחרר ומענג לצלילי מוזיקה. לילה מצטרפת לריקוד ומשתפת את נור בחוויית האהבה שסוחפת אותה. יחדיו הן חוגגות את הרגע.

למרות רתיעתן מן השותפה האדוקה, העימותים המעכירים את חייהן של לילה וסלמה אינם עם נור. סלמה מנהלת בתל אביב אורח חיים לסבי פתוח וער. מפעם לפעם היא מוזמנת לבית הוריה בתרשיחא לארוחת ערב חגיגית שבה מוצג בפניה מועמד פוטנציאלי לשידוך. היא מגיעה לארוחות הערב, מפגינה חוסר עניין, ומוצאת טעמים סבירים לדחיית כל אחד מן המועמדים. כשהיא מתחילה לצאת עם בת זוג חדשה היא מביאה אותה לבית הוריה לאחת מארוחות השידוכים. לאחר הארוחה מתברר שאימה של סלמה ראתה את השתיים מתעלסות במטבח, ודיווחה לאב. בת הזוג מגורשת מן הבית בבושת פנים, ואביה של סלמה כולא אותה בבית וצועק באובדן עשתונות שישיא אותה כרצונו וישים קץ לאורח חייה המביש. ההורים מתענים למחשבה שמא ישמעו השכנים על התנהגותה המבישה והדבר ישפיע על סיכויי האב להיבחר לתפקיד ציבורי. סלמה אינה משיבה. היא מתחמקת מן הבית, שבה לתל אביב ומודיעה לחברותיה על כוונתה להגר לברלין.

לילה מסוחררת באהבתה לבן הזוג החדש שהילך עליה קסם. פתות, בעל עבר ניו-יורקי, נעים הליכות ושובה לב - הוא מתדמה בעיניה לנסיך החלומות. אך כשאחותו מגיעה לביקור פניו מתכרכמים והאווירה נעכרת. הוא זועם על לבושה, דיבורה והתנהלותה של לילה בנוכחות אחותו, ומבקש ממנה לעשן

⁹ סלמה מתפטרת מתפקידה במטבח של מסעדה כאשר היא נדרשת שלא לדבר ערבית כדי לא לקלקל את הנאת הסועדים; בחנות בגדים, סלמה ולילה נתקלות במבטח הביקורתי של מוכרת נוכח שיחתן הלא מרוסנת בערבית. גם מחוות של ידידות אינן מעמיקות: כאשר יונתן, עורך דין יהודי, מציע ללילה לצאת לארוחת ערב, היא מבקשת שיפסיק להיתמם, ומטיחה בו שאין לו אומץ להביא הביתה ערבייה ולהציגה בפני אימו.

פחות. לילה מאשימה אותו בצביעות ובפחדנות. היא מבהירה שלא תקבל עליה את תכתיבי הכפר המסורתיים כדי לרצות קרובי משפחה ולהשתיק לשונות רעות, בעוד הוא ממשיך לחיות את חיי החופש העירוניים. היא מציעה לו לקבל אותה כפי שהיא. בהבינה שלא ירים את הכפפה, היא דורשת שייצא ממכוניתה ומנתקת את הקשר עימו.

אך העימות החמור מכולם מתגלע דווקא בין נור וארוסה. הארוס, העובד בעמותה מוסלמית דתית ומדבר בצדקנות מתחסדת, מתנגד למגוריה של נור בדירת הרווקות. הוא מנסה לשכנע אותה לעבור לחדר בבית "הגון" ב"פ", או לשוב לאום אלפחם ולהקדים את הנישואים. בשקט אך בנחישות נור עומדת על שלה ואינה מוותרת על החיים הזמניים שהנצו בחברת לילה וסלמה. כשהארוס מבין שלא יעלה בידו לשכנעה הוא תוקף ואונס אותה בחדרה. סלמה ולילה מוצאות אותה פרומה והלומה בחדר האמבטיה, ויחדיו הן רוחצות ומנחמות אותה. נור טובלת בים, ומחליפה את כיסוי ראשה בצעיף פרחוני.

נור רוצה בביטול אירוסייה, אך מעוניינת שהארוס יעשה זאת. כדי להניעו לעשות כבקשתה, לילה מתלבשת בבגדי מוסלמית אדוקה, נפגשת עם הארוס בארבע עיניים, מאפשרת לו לנצל את המעמד לרעה ומתעדת את ההתרחשות. בפגישתם הבאה, סלמה ונור מצטרפות ללילה ומפתיעות את הארוס הממתין במכונית חונה. שלוש הנשים הצעירות מבהירות לו שקלונו וצביעותו תועדו, ושכדי למנוע את חשיפת התמונות המרשיעות עליו לשחרר את נור ולהכריז על ביטול האירוסיים. הוא מנסה לשכנע את נור לעזוב את חברותיה ולממש את נישואיהם מוקדם ככל האפשר, אך לבסוף מקבל עליו את הדין וממלא אחר רצונה.

סוף הסרט מציג מסיבה על גג דירתן של השותפות בתל אביב. חבריהן רוקדים, שותים ומתמסטלים. כשאחד החוגגים שולח ידיים לעבר לילה והיא הודפת אותו, נור נזעקת לעזרתה. בסצנת הסיום, שלוש החברות יושבות יחדיו על הגג בלב מסיבה תל אביבית, ופניהן קשים. שלושת הפרשים נגוזו מאופק חלומותיהן, הדרך ריקה ולבבותיהן קפואים.

ד. התנהגויות הגברים: שלושה סכסוכים של הדרת-כבוד

כל אחת משלוש גיבורותיו של **לא פה לא שם** מוצאת את עצמה בסכסוך הדרת-כבוד מגדרי עם גבר קרוב, שמקורו בנורמות ובציפיות המושתתות על תפיסת הדרת-כבוד פטריארכלית מסורתית.

בן הזוג של לילה הוא איש העולם הגדול, הנהנה מחיי חופש ועצמאות שניו יורק ותל אביב מאפשרות. אך את ביקורה של אחותו הוא חווה כעין פקוחה המכפיפה אותו לכללי הדרת-הכבוד המקובלים בחברת המוצא שלו. על פי כללים אלה, האישה שאיתו צריכה לנהוג באופן צנוע: לכסות את גופה, לאסוף את שערה, להשתמש בלשון נקייה, לא לעשן, לשתות אלכוהול או לצרוך סמים, ולא להפגין עצמאות יתר, אסרטיביות ודומיננטיות. על פי כללי הדרת-הכבוד שמשפחתו חיה על פיהם, אם הוא מזוהה עם אישה שאינה עומדת בכללים אלה התנהגותה משליכה עליו, מביישת אותו, משפילה אותו, מכתימה את הדרת-כבודו וחותרת תחת גבריותו ומעמדו. יתרה מכך, השפלתו היא גם השפלת קרוביו, שכן שם המשפחה המשותף עושה אותם ערבים זה לזה במשחק הדרת-הכבוד.

כאשר פניו של האיש נופלות נוכח התנהלותה של לילה במחיצת אחותו, הוא מביע בכך את כאב הפגיעה בהדרת-כבודה של משפחתו, כפי שזו משתקפת לו בעיני אחותו. כאשר הוא מבקש מלילה לעשן פחות - הוא מבקש ממנה להקטין את הפגיעה בהדרת-הכבוד של משפחתו.

כשאביה של סלמה מגלה שבתו מתגפפת עם אישה, הוא נחרד ומביע חשש לשמו הטוב ולמעמדו בקרב הסובבים אותו: הוא מפגין רגישות הדרת-כבוד טיפוסית. קשר לסבי המסכל שידוך הגון אינו עולה בקנה אחד עם קוד הדרת-הכבוד הפטריארכלי המסורתי, ונחשב דבר שממית בושה וכלימה על גבר שלא השכיל לשלוט ולמנוע אותו. אביה של סלמה חושש שאם תפוץ השמועה הרעה על בתו, הזילות במעמדו ובמעמד משפחתו יבוא לידי ביטוי, בין השאר, בכך שהשכנים והחברים לא יצביעו עבורו בבחירות המקומיות הצפויות. מרגע שנודע לו על התנהגותה של בתו הוא חושש שילעגו לו וירכלו עליו מאחורי גבו. הוא דואג שמא יאמרו עליו שלא נהג כגבר: שלא ידע לשלוט בבתו ולא הצליח לגדל אותה כך שתביא לו הדרת-כבוד בהתנהגות מינית נורמטיבית וצנועה. הוא מפחד להיחשב רך וליברלי מדי, ו"פראיר" של הבת ש"עשתה ממנו צחוק". הוא לא יודע כיצד יראה את פניו ברבים ולאן יוליך את החרפה.

כדי לנקות את כתם הבושה ולהשיב לעצמו את הדרת-כבודו, אביה של סלמה נועל אותה בביתו, נחוש לנהוג עכשיו כגבר אמיתי. הוא מודיע לה שלא תצא עוד מפיקוחו, לא תשוב לנהוג כרצונה, ותתקן את דרכיה בהתאם לדרישות החברתיות.

ארוסה של נור, מוסלמי דתי מאום אלפחם, הוא המסורתי ביותר והמשוקע מכולם בתרבות הדרת-כבוד פטריארכלית. אף על פי שגור מכוסה בצניעות מכף רגל ועד ראש, ארוסה חש כי עמידתה על רצונה להתגורר עם נשים שבעיניו הן חסרות בושה וסירובה העיקש להיכנע למרותו משפילים אותו ללא נשוא. על פי תפישתו, התנהגותה המופקרת של נור המיטה עליו קלון בלתי נסבל ופגיעה בשמו הטוב ובמעמדו. האונס שהוא אונס אותה נועד למשמע אותה, להשיב את שליטתו בה ולאכוף עליה התנהגות נורמטיבית ומכובדת: ויתור על המגורים בדירת הרווקות והקדמת הנישואים. בעיני הארוס, האלימות המינית מבהירה לנוור את גבריותו הבלתי מתפשרת, מכניעה אותה, ומשקמת בכך את הדרת-כבודו הפגועה. בתוך כך, ללא בתולים נור איבדה את עצמאותה והפכה לתלויה בו ובנכונותו לשאתה לאישה. כך נועד האונס לגרום לה לרצות באופן נואש בהקדמת הנישואין, ולהפוך אותה לצייתנית, כנועה, ולכן גם צנועה לעילא. קבלתה הצפויה של נור את מרות הארוס מכוננת את הדרת-כבודו ומבטיחה אותה.

בן זוגה של לילה, אביה של סלמה והארוס של נור חשים מאוימים בהשפלה עקב התנהלותן של נשים הקשורות בהם, ופועלים לשיקום הדרת-כבודם הגברית ולהבטחתה. כל אחד מהם רואה לנגד עיניו רק את הדרת-כבודו, ואינו נרתע מפגיעה בכבוד מחייתה של אישה שהוא אוהב, או אף בכבודה הסגולי (בוודאי במקרה של נור, ואולי אף במקרה של סלמה).

למען הדרת-כבודו, בן הזוג של לילה מבקש ממנה לוותר על אורח החיים שבחרה לעצמה, על האופנים שפיתחה כדי לבטא את אישיותה ועל הדמות שבחרה לטפח. אביה של סלמה אינו מהסס לאסור עליה לממש את נטייתה המינית ולאיים שיכפה עליה נישואים שאינם לרצונה. הוא בוודאי שולל מכול וכול את כבוד מחייתה בהקשר ההגדרה העצמית המינית. אפשר לטעון שהאיסור על המשך קשר רומנטי עם בת זוג אהובה וכונתו לכפות עליה קשר נישואים לא רצוי עולים עד כדי איום על הכבוד הסגולי. אין ספק שהתנהגות הדרת-הכבוד של ארוסה של נור לא רק שוללת את הערך של בחירתה לגור בתל אביב עם חברותיה, אלא פוגעת באופן ברוטלי וחמור בכבודה הסגולי. החדירה לגופה של נור ללא הסכמתה, כאקט של בעילה עונשית, כובשת

וממשמעת, שוללת באופן מובהק את הערך המוחלט, הטבוע, הקדוש של אנושיותה.

אם כן, שלושת הסכסוכים המוצגים בסרט נעוצים בהדרת-כבוד פטריארכלית מסורתית, נובעים ממנה ומבטאים אותה. התנהגויותיהם התוקפניות של בן הזוג, האב והארוס נועדו למרק כתמים של בושה ששלושת הגברים חשו שהנשים הצעירות ממיטות עליהם בהתנהגויותיהן העצמאיות. ההתנהגויות הגבריות הללו מגלמות את תרבות הדרת-הכבוד הפטריארכלית, ובתוך כך מנציחות ומחזקות אותה. בתוך כך, שלושת הגברים פגעו בכבוד מחייתן של הנשים ואף בכבודן הסגולי.

ה. התנהגויות הנשים: הסטת הסכסוכים לאפיקים של כבוד מחיה

שלוש גיבורותיו של **לא פה לא שם** מסרבות להיכנע לתכתיבי הדרת-הכבוד או אף להתחשב בהם; הן עומדות על כבוד מחייתן ומכריזות על ערך זה כתשתית מערכת הערכים שעל פיה הן מתנהלות. אך הן עושות זאת כל אחת בדרכה הייחודית, ובמידה שונה של התחשבות בדפוסי הדרת-הכבוד החברתיים שהן כפופות להם.

לילה, האסרטיבית והרהוטה ביניהן, אומרת לבן זוגה במילים ברורות שלא תסכים להקריב את כבוד מחייתה למען הדרת-כבודו הפטריארכלית. היא מציבה מולו מראה בלתי מתפשרת, החושפת צביעות ופחדנות: בעודו מציג עצמו כבן בית בעולם ליברלי מודרני המושתת על ערכי כבוד האדם, הוא אינו מעז להילחם על ערכים אלה במחיר פגיעה ב"שמו הטוב" והדרת-כבודו. כשהיא מאלצת אותו להודות שכזה הוא, היא מתנתקת ממנו ומוותרת עליו. בשונה ממנו, היא דבקה בכבוד מחייתה ללא פשרות, גם במחיר "שמה הטוב" ואובדן אהובה. יושרתה ואומץ לבה, כמו עצמאות מחשבתה, המימוש העצמי ואורח החיים שבנתה לעצמה - אלה חשובים לה מכול, והיא דבקה בהם אף כשהיא נדרשת לשלם תמורתם את המחיר הכבד של בדידות ותלישות. היעדרה המוחלט של משפחת המוצא של לילה מעולמו הבדיוני של הסרט מקל עליה לפעול בדרך טוטלית זו: ללא אב, אחים וקרובים אחרים, העימות הוא רק עם בן הזוג.

סלמה לא קראה תיגר על הדרת-כבודו של אביה: היא לא עימתה אותו עם זהותה המינית ולא נחשפה כלסבית בפני מודעיו. עם זאת, היא התנהגה בטבעיות בפני הוריה שוב ושוב, אולי בתקווה שיראו אותה, יכירו בה כמות שהיא, יקבלו אותה וימחלו על משהו מהדרת-כבודם למענה, ולו בשתיקה. ייתכן שהביאה את בת זוגה והתגפפה עימה בביתם כדי לאפשר להורים לדעת ולהבין בלא מילים, ולכבד את מימושה המיני העצמי תוך עצימת עין. היא ביקשה דו-קיום בשלום של הדרת-כבודם וכבוד מחייתה; הסכמה הדדית בשתיקה על הכרה של כל צד בערכי הצד האחר.

אך הוריה סרבו להכיר בכבוד מחייתה של בתם הלסבית ודרשו שתקריב אותו על מזבח הדרת-הכבוד המשפחתית. בתגובה לדחייה זו של ניסיונותיה לשלב בין הערכים, סלמה בחרה שלא להתעמת, לא להאשים ולא להטית, אך לדבוק בעצמה ובכבוד מחייתה ולא לוותר. היא לא התקפלה ולא התנצלה או הסכימה להתחתן למען המשפחה, אך גם לא בישה את הוריה בהצהירה על אורח חייה המיני בראש חוצות. היא סירבה לקבל את תכתיבי סכסוך הדרת-הכבוד, וענתה במטבע שקטה של נאמנות מלאה לכבוד מחייתה, גם במחיר גלות מבית ומשפחה ופירוד מלא מהם.

נור היא הדמות המתפתחת ביותר בסרט. היא בת למשפחה מסורתית יותר מאשר לילה או סלמה, מקבלת במידה רבה את ההבחנה המגדרית המסורתית וממלאת תפקידי מגדר מסורתיים (כמו הקפדה על לבוש צנוע, בישול, החזקת בית וישיבה נפרדת עם נשות המשפחה). היא עוברת להתגורר עם לילה וסלמה רק עקב צורך והזדמנות: היא צריכה ללמוד לבחינות, והחדר בדירתן שקט יותר מאשר מעונות הסטודנטים. אך החיים עם לילה וסלמה מעוררים בה דבר מה חדש, והיא נמשכת אליו ומחבקת אותו. כשארוסה עומד על כך שתעבור ליפו היא נוסעת לבחון חדר בביתה של אישה "מהוגנת", אך מרגישה רצון להישאר עם חברותיה החדשות. התמיכה ההדדית המקבלת, החברות הנשית המחזקת, הפתיחות ושמחת החיים, רוח החופש וכבוד המחיה קוסמים לה. היא מבקשת לממש צדדים באישיותה שלא הכירה, לחוות אותם במלואם ולמצות את החוויה לפני שובה לאום אלפחם כאשת איש ואם לילדים. היא רוצה לפתח את כבוד מחייתה בכיוונים בלתי צפויים עוד רגע קט לפני שהיא משתלבת בעולם הדרת-הכבוד המסורתי של משפחתה וארוסה.

האונס בידי ארוסה מצמצם את אפשרויותיה של נור בעולם שבו היא חיה. גם אם לא הרתה לו, אבדן הבתולים מקטין את יכולתה להשתדך לאיש אחר, מאיים על הדרת-הכבוד של משפחתה (ובכך גם על חייה), ומחזק את ההיגיון של הקדמת הנישואים לארוס. אך דווקא משבר קשה זה מבהיר לנו

את סדר העדיפויות שלה. היא מבינה שאינה מוכנה לחיות עם איש שהדרת-כבודו גרמה לו לשלול את כבוד מחייתה ולפגוע באופן ברוטלי בכבודה הסגולי. במתח שהתהווה בחייה בין הדרת-הכבוד המסורתית וכבוד האדם, היא בוחרת באחרון. היא מחליטה לוותר על עוגן "השם הטוב" שארוסה מציע לה בחברת הדרת-הכבוד, ולהיות עם החברות הנשית האמיצה שפיתחה עם לילה וסלמה, עם אורח החיים ההרפתקני של העיר הגדולה, עם התעוזה להתנסות בלא נודע ולהיפתח אל העולם. היא בוחרת בכבוד המחיה.

עם זאת, נור קשורה לאביה בקשרי אהבה, חיבה, חום וקרבה. היא רוצה למזער ככל יכולתה את הפגיעה בהדרת-כבודו. אילו בחרה לבטל את אירוסייה הייתה גורמת נזק כבד לאביה: ביטול אירוסין מצידה ללא סיבה טובה ממיט בוושה, והודאה באונס כסיבת הביטול ממיטה בושה גדולה עוד יותר. ביטול האירוסין על ידי הארוס הוא הדרך למזער ככל האפשר את הפגיעה בהדרת-כבודו של האב, ולכן נור נעזרת בחברותיה ומהנדסת תרגיל מורכב המחייב את הארוס לבטל את האירוסין בניגוד לרצונו. היא בוחרת בכבוד מחייתה, אך מאחורי הקלעים מגוננת ככל יכולתה על הדרת-כבודו של אביה.

שלוש דמויות הנשים בסרט **לא פה לא שם** מדגימות בחירות בכבוד מחיה ודחייה של תכתיבי הדרת-הכבוד המתבטאים בסכסוכים שכופים עליהן בן הזוג, האב והארוס. לילה, המוצגת בסרט ללא משפחת מוצא, בוחרת בכבוד מחייתה תוך התקוממות גלויה ומפורשת נגד תרבות הדרת-הכבוד שבן זוגה נכנע לה. סלמה, הקשורה למשפחתה, מתחמקת מעימות עם הדרת-כבודו של אביה ונוטשת את חברת המוצא שלה, שבה הוא חי. נור, שיחסייה עם אביה קרובים וחמים, מוצאת דרך מורכבת לממש את כבוד מחייתה תוך מזעור הפגיעה בהדרת-כבודו, ומשמרת קשר עם חברת המוצא שלה.

ו. סיכום והקשר

כדי למנוע פגיעה בהדרת-כבודם, גברים האמונים על מנטליות של הדרת-כבוד עלולים לדרוש מנשים שהם תופסים כמזוהות עימם לנהוג ב"צניעות" על פי קודים של הדרת-כבוד. נשים במצבים אלה מצופות להיכנע לדרישות הגבריות ולציית לתכתיבי הדרת-הכבוד. סירוב מצידן עלול להוביל לסכסוכי הדרת-כבוד מגדריים. בסכסוך מסוג זה אישה יכולה להעלות נימוקים מתוך שיח הדרת-הכבוד, או לבחור להסיט את הסכסוך מעולם ערכי זה לעולם חלופי של כבוד סגולי ו/או כבוד מחיה. הסרט **לא פה לא שם** מציג שלושה

אופנים של הסטת סכסוכי הדרת-כבוד מגדריים לשיח של כבוד מחיה. אופן ההסטה האחד הוא מאבק חזיתי בלתי מתפשר: דרישה מבן הזוג לוותר על תכתיבי הדרת-הכבוד בשם כבוד המחיה של האישה; השני הוא פרידה ועזיבה של חברת הדרת-הכבוד למען פיתוח כבוד המחיה במקום אחר; השלישי הוא מאמץ לקיים את כבוד המחיה של האישה תוך פגיעה מועטה ככל האפשר בהדרת-כבודו של אביה. דרך שלישית זו מנסה לשלב בין השקפות העולם ולקיים את הרקמה החברתית בלי להיכנע לתכתיבי הדרת-הכבוד אך בלי לצאת נגדם חזיתית.

מאמר זה אינו מתיימר לבחון או לקבוע אם הצגת התנהגויותיהן של הנשים הפלסטיניות בסרט **לא פה לא שם** "נאמנה למציאות" ואם היא מעידה באופן אותנטי על ניסיונות ממשיים של נשים פלסטיניות להסיט סכסוכי הדרת-כבוד מגדריים לשיח כבוד מחיה. גם אם הבחירות הנשיות בשיח כבוד המחיה המוצגות בסרט הן בדיוניות לחלוטין או נדירות במציאות החברתית, אפשר לראות בהן הצעות מלהיבות וחשובות לשינוי מציאות רוויה בסכסוכי הדרת-כבוד מגדריים. קריאה כזו ממסגרת את הסרט כמניפסט אמנותי הקורא לנשים לאמץ שיח של כבוד מחיה, ולהציגו, באופנים מגוונים, לעומת שיח הדרת-הכבוד שנכפה עליהן על ידי חברה מסורתית.

בהשמעת קול זה, **לא פה לא שם** מצטרף לשורה של סרטים העוסקים בחברה הפלסטינית בישראל באופן ביקורתי, מציגים את נזקיה של תרבות הדרת-הכבוד, וקוראים לריסונה. לעומת קודמיו, הסרט הולך צעד נוסף בכיוון התמקדות בכבוד המחיה של נשים.

סרטו הרומנטי הלא-ביקורתי של מישל ח'לייפי **חתונה בגליל** (1987) מציג את תרבות הדרת-הכבוד הפלסטינית בישראל כמבנה חברתי מלכד, המעניק טעם וגאווה למי שאיבדו את עצמאותם והפכו מיעוט מדוכא בארצם. בכפר פלסטיני בגליל, נשים וגברים נאמנים יחדיו לסדר החברתי הדור-הכבוד שאינו פוגע באיש מהם. אך כבר בשנת 1996 הציע סרטו התיעודי של גיזאר חסן, **יסמין**,¹⁰ קול קולנועי שונה בתכלית. יסמין סייעה לאחיה לרצוח את אחותה הצעירה אמל, שברחה מן הבית, יצאה עם גבר בלא רשותו של אחיה ופגעה בהדרת-כבודו. הסרט משלב שיחות של הבמאי עם יסמין בין כותלי הכלא עם ראיונות של נשים פלסטיניות אחרות, הקובלות על כך שהדרת-הכבוד של אבותיהן ואחיהן מגבילה אותן ומקשה עליהן לממש את אורחות

¹⁰ הסרט זכה בפרס הסרט התיעודי הטוב ביותר בפסטיבל הסרטים של סינמטק ירושלים באותה שנה. לניתוח הסרט במושגי כבוד ראו קמיר, 2007ב.

החיים שהיו רוצות לבחור לעצמן. הסרט מתמקד בפגיעה בכבודן הסגולי של אמל ויסמין, אך מתייחס גם לכבוד מחייתן של נשים נוספות, לרבות אחות הבמאי, החוקרת הפמיניסטית מנאר חסן.

עשור מאוחר יותר, הסרטים **עטאש-צימאון** (תאופיק אבו ואיל, 2005) ו**עג'מי** (סכנדר קובטי וירון שני, 2009) ממשיכים קו זה. שניהם מציגים באור ביקורתי את תרבות הדרת-הכבוד של החברה הפלסטינית בישראל, מדגישים את הפגיעות הקשות שהיא פוגעת בכבוד הסגולי, ומתייחסים גם לנזקים לכבוד המחיה של דמויות רבות.¹¹ בעשור השני של המאה ה-21, **סופת חול** (עידית זקצר, 2016) מציג באור ביקורתי את תרבות הדרת-הכבוד בחברה הבדואית, המביאה את אבי המשפחה המוצגת על המסך לשאת אישה שנייה ולכפות על בתו נישואין שהיא אינה רוצה בהם. הבת, כמו אימה, נכנעת לתכתיבי האב ומקבלת עליה את הדין מתוך הכרה ששייכותה למשפחתה חשובה לה יותר מן החופש האישי ומנישואי אהבה. כבוד המחיה של דמות הגיבורה מוגדר על ידיה בסרט בהתחשב בתרבות הדרת-הכבוד שבתוכה היא מגדירה את עצמה.

לעומת כל אלה, **לא פה לא שם** מציב למול הדרת-הכבוד הפלסטינית המסורתית את כבוד המחיה של נשים. הסרט אינו מסתפק בניסוח כתב הגנה על ערכם של "החיים עצמם" מפני תכתיביה הקטלניים של הדרת-הכבוד; הוא מציג את המימוש העצמי האינדיבידואלי ואת הבחירה באורח חיים ייחודי כבעלי ערך משמעותי בפני עצמם. הדרת-הכבוד המסורתית חומסת חיים ושוללת חירויות בסיסיות ויסודיות ביותר; אך יש נזק כבד גם בכך שהיא מגבילה את בחירותיהם החופשיות של נשים וגברים כיצד להתלבש, לדבר, לעשן, לחגוג ולהתנהל בחיי היום יום; בכך שהיא מצרה צעדים של אנשים המבקשים לבחון אפשרויות שונות בתהליך מימושם העצמי.

גיבורות הסרט מסרבות להשתתף בשיח הדרת-הכבוד, ומפגינות נאמנות שלמה ומלאה לכבוד מחייתן. עד שגישתן תאומץ על ידי החברה, או לפחות תוכר לצד הדרת-הכבוד המסורתית הנוהגת, הן חיות יחדיו כגולות מחוץ לעולם הדרת-הכבוד המסורתי ("לא כאן") שעוד לא הגיעו לחברת כבוד המחיה שהן מנסות לכונן ("לא שם"). שם הן מחכות להצטרפותן של הצופות לדרך שהן מציעות להן.

הצלחתו הגדולה של הסרט מאפשרת לקוות שקריאתו תישמע על ידי רבות ורבים ואולי אף תשפיע על המציאות החברתית.

¹¹ לניתוח הסרטים הללו מנקודת מבט זו ראו Kamir, 2016b.

רשימת מקורות

אריאלי, יהושוע, 2002. "תורת זכויות האדם" מוצאה ומקומה בעיצובה של החברה המודרנית", מנחם מאוטנר ודן גוטווין (עורכים), **משפט והיסטוריה**, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, עמ' 72-25.

חסן, מנאר, 1999. "הפוליטיקה של הכבוד: הפטריארכיה, המדינה ורצח נשים בשם כבוד המשפחה", דפנה יזרעאלי, אריאלה פרידמן, הנרייט דהאן-כלב, חנה הרצוג, מנאר חסן, חנה נוה וסילביה פוגל-ביז'אווי, **מין מיגדר פוליטיקה**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 305-267.

קאנט, עמנואל, 1980. **הנחת יסוד למטפיסיקה של המידות**, ירושלים: מאגנס.

קמיר, אורית, 2007א. **כבוד אדם וחיה: פמיניזם ישראלי, חברתי ומשפטי**, ירושלים: כרמל.

---, 2007ב. "מודל של ניתוח פמיניסטי רב ממדי: הצגתו, פיתוחו והחלתו על משפט ועל קולנוע", דפנה ברק-ארז, שלומית יניסקי-רביד, יפעת ביטון ודנה פוגין' (עורכות), **עיניים במשפט, מגדר ופמיניזם**, שריגים-ליאון: נבו, עמ' 983-941.

---, 2005. "על פרשת דרכי כבוד: החברה הישראלית בין מגמות של כבוד סגולי (dignity), הדרת כבוד (honor), הילת כבוד (glory) וכבוד מחיה (respect)", **תרבות דמוקרטית** 9: 169-239.

---, 2004. **שאלה של כבוד: ישראליות וכבוד האדם**, ירושלים: כרמל.

Alfredsson, Gudmundur, and Asbjorn Eide (eds.), 1999. *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement*, The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.

Glendon, Mary Ann, 2001. *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*, New York: Random House.

Kamir, Orit, 2016a. "The Schizophrenic Reality of Israeli Women: A Cinematic Perspective, 2014", in Eliezer Ben-Rafael, Julius H. Schoeps, Yitzhak Sternberg, Olaf Glockner and Anne Weberling (eds.), *Handbook of Israel: Major Debates*, vol. 1, Berlin: De Gruyter Oldenbourg, pp. 437-452.

---, 2016b. "Zionist and Palestinian Honor and Universal Dignity in Israeli Cinema", *Comparative Sociology* 15: 639-668.

---, 2006. *Framed: Women in Law and Film*, Durham: Duke University Press.

Miller, William I., 1993. *Humiliation: And Other Essays on Honor, Social Discomfort and Violence*, Ithaca: Cornell University Press.

Peristiany, Jean G., (ed.), 1966. *Honor and Shame: The Values of Mediterranean Society*, Chicago: Chicago University Press.